

UMUMTA'LIM MUASSASALARIDA SINFLARNI KOMPLEKTLASHNING ASOSIY JIHATLARI

XIDIROV Saidmurod Jo'raqulovich

Navoiy viloyati Xatirchi tumani

80-umumiy o'rta ta'lim maktabi

o'qituvchisi

<https://doi.org/10.24412/2181-2993-2023-2-122-128>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola kam komplektli umumta'lim muassasalarida (tog'li, cho'lli hududlarda joylashgan umumta'lim muassasalari misolida) boshlang'ich sinflarni to'liq sinflarga qamrab olish, o'quv jarayonini tashkil etish hamda bunday muassasalaridagi ta'limning an'anaviy ta'limga nisbatan bir qator afzalliklari va kamchiliklarini yoritishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: *Kam komplektli umumta'lim muassasalari, sinflarni komplektlash, o'quv jarayonini tashkil etish, pedagogika, psixologiya, o'qituvchi mahorati.*

ABSTRACT

This article deals with the inclusion of primary classes in full classes, organization of the educational process, and the traditional methods of education in such institutions is dedicated to highlighting a number of advantages and disadvantages of education.

Keywords: *low-equipped general education institutions, classrooms, educational process organization, pedagogy, psychology, teacher skills.*

KIRISH

Xalq ta'limi, moliya va sog'liqni saqlash vazirliklarining qarori bilan Umumta'lim muassasalarida sinflarni komplektlash hamda tarifikatsiya ro'yxatlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi tasdiqlangan Nizomga¹ ko'ra, namunaviy loyihalar bo'yicha qurilmagan, moslashtirilgan binolarda joylashgan, o'quvchilar soni yetarli bo'lmagan umumta'lim muassasalarida, olis (tog'li, cho'lli) hududlarda joylashgan umumta'lim muassasalarida, shuningdek, o'zbek tilida o'qitilmaydigan umumta'lim muassasalarida o'quvchilar soni sinflarni komplektlashning o'ziga xos shart-sharoitlaridan kelib chiqib, hududiy xalq ta'limi bo'linmalari va hududiy moliya organlari bilan kelishilgan holda belgilanadi.

¹ Umumta'lim muassasalarida sinflarni komplektlash hamda tarifikatsiya ro'yxatlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomi (30.06.2020 yilda [3271](#)-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan).

Kam komplektli umumta'lim muassasalarida (filialarda) boshlang'ich sinf o'quvchilari quyidagi hollarda bitta sinfga birlashtirilishi mumkin:

o'quvchilar soni 8 nafargacha bo'lgan I — IV sinflar;

o'quvchilar soni 12 nafargacha bo'lgan uchta boshlang'ich sinf;

o'quvchilar soni 24 nafargacha bo'lgan ikkita boshlang'ich sinf (I va III, II va IV sinflar).

Kam komplektli umumta'lim muassasalaridagi ta'lim an'anaviyga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. O'qituvchilar har bir o'quvchining individual xususiyatlari va yashash sharoitlarini yaxshi bilishi, birgalikda ishlash uchun katta imkoniyatlarning mavjudligi, o'quvchilarning bir oila bo'lib ishlashi, tevarak-atrof, tabiatning yaqinligi katta ahamiyatga ega. Aslida shu kabi xususiyatlar besh, uch, hatto bir o'quvchi bo'lgan sinflarda individual o'qitish, ta'lim-tarbiyani samarali tashkil etish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Ta'lim to'g'risida qonun, Umumta'lim muassasalarida sinflarni komplektlash hamda tarifikatsiya ro'yxatlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomi, Sh.Mirziyoev asarlari, mavzuga doir adabiyotlar hamda internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kam komplektli umumta'lim muassasalari (tog'li, cho'lli hududlarda joylashgan umumta'lim muassasalari misolida) boshlang'ich sinflarni to'liq sinflar bilan tashkil etish uchun yetarli bolalar bo'lmagan aholi punktlarida joylashganligi asosiy omil hisoblanadi. Kam komplektli umumta'lim muassasasi – bu kam sonli o'quvchilar bilan parallel sinflarga ega bo'lmagan maktabdir. Kam komplektli umumta'lim maktablari sinflarning notekis to'ldirilishi bilan ajralib turadi. Alohida sinflar umuman bo'lmagan maktablar ham mavjud. Ushbu turdagi maktablarning paydo bo'lishi va tarqalishi odamlarning notekis joylashishi bilan bog'liq. Bunday maktablarda o'qituvchi bir vaqtning o'zida bir nechta sinflar bilan ishlaydi.

Kam komplektli umumta'lim maktablarining bir nechta turlari mavjud:

- bir kishilik maktabda bitta o'qituvchi barcha sinf o'quvchilariga dars beradi;

- ikki kishilik o'qitishda ikkita o'qituvchi, har biri bir vaqtning o'zida ikkita sinfda o'qitiladi;

uch to'plamda-ish uchta o'qituvchi o'rtasida taqsimlanadi: ikkitasi bitta sinfda, uchinchi — ikkita sinfda.

Kam komplektli umumta'lim maktabida o'quv jarayonining xususiyatlari quyidagi shartlar bilan belgilanadi:

- katta shaharlardan uzoqda;
- odamlar o'rtasidagi mavjud munosabatlar;
- aholi punktida boshqa madaniyat o'choqlari yo'qligi;
- aloqaning beqarorligi.

Kam komplektli umumta'lim maktabi ma'lum bir afzalliklarga ham ega. Asosiysi, maktabdagi oz sonli o'quvchilar, sinflarning kamligidir. Agar ushbu afzalliklardan to'g'ri foydalanilsa, o'qituvchi shaxsga yo'naltirilgan o'quv jarayonini tashkil qilish uchun ajoyib imkoniyatga ega bo'ladi. Kam komplektli maktab - bu turli yoshdagi kichik bir jamoadir. 20-30 o'quvchi bo'lgan maktab katta oilaga o'xshaydi. Bu erda o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar katta jamoalarga qaraganda yaqinroq va iliqroq bo'ladi. Shu sababli, katta maktablarga xos bo'lgan tartibsizliklar uchun imkoniyatlar chiqarib tashlanadi. Shuningdek, hamma bir-birini biladi, bir-biriga ishonadi va yordam beradi.

Kam komplektli maktab kam sonli o'quvchilar tufayli ko'plab o'ziga xos qiyinchiliklarga duch keladi. Bu erda o'zaro o'rganish qonuniyatlaridan to'liq foydalanish mumkin emas. Bolalar bilimlarning katta qismini bir-birlaridan olishadi, shu tufayli ma'lumotlarni yaxshiroq va tezroq tushunishadi, osongina o'rganadilar. Sinflarda kuchli, qobiliyatli o'quvchilar ham bo'lishi mumkin. Bunday maktabda o'quvchilarni sinflarga, qobiliyatlarga qarab farqlash mumkin emas.

Kam komplektli maktablarda odatda bir yoki ikkita o'qituvchi ishlaydi. Kutubxonachi, xo'jalik mudiri, mudir lavozimlari umuman bo'lmasligi mumkin. Ularning vazifalarini ham o'qituvchilar bajaradilar. Kam komplektli maktab o'qituvchisi tor ixtisoslashgan mutaxassis emas, balki barcha fanlardan saboq bera oladigan mahoratli o'qituvchidir. Maktab ko'pincha qishloqdagi yagona madaniyat o'chog'i hisoblanib, doim va hamma uchun ochiq bo'ladi.

Kam komplektli maktablar juda xilma-xil: ular orasida 2-3 o'quvchili yoki 40-50 nafar o'quvchisi bo'lganlari ham bor. Aksariyat maktablar yaxshi ta'minlanmagan, kuchsiz moddiy bazaga ega. Shuning uchun ularning faoliyati shartlari o'ziga xosdir. Shunday bo'lsada, ta'lim-tarbiya sifati birinchi o'rinda turishi kerak.

Kam komplektli maktablarda ta'lim samaradorligi umumiy va xususiy shartlar bilan belgilanadi. Birinchisi, o'quv jarayonining yuqori natijalariga erishish uchun asosiy imkoniyatlarni ko'rsatadi, ikkinchisi esa darslarni aniq tashkil etish va o'tkazish, darsdan tashqari va tarbiyaviy ishlar bilan bog'liq.

Umumiy shartlar:

- iqtisodiy (masalan, energiya manbalarini to'lash uchun mablag'larning mavjudligi va boshqalar);
- sanitariya-gigiena (o'quv va boshqa xonalarning ma'lum talablarga muvofiqligi: yoritish, harorat, mebel hajmi va boshqalar).;
- ekologik (birinchi navbatda maktab joylashgan joy);
- maktabning uzoqligi (teledasturlarni qabul qilish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, uslubiy ishlar va boshqalar).;

Ushbu shartlar o'qituvchilarga unchalik bog'liq emas. Ammo bular aslida maktabning ish darajasini, ta'lim va tarbiya sifatini belgilaydigan asosiy imkoniyatlarni belgilaydi.

Xususiy shartlarga quyidagilar kiradi:

- sinflarni to'plamlarga oqilona birlashtirish;
- dars jadvalini to'g'ri tuzish;
- ta'lim-tarbiyaning samarali usullarini tanlash, ularni texnologik jarayonda to'g'ri birlashtirish;
- darsning maqsadga muvofiq eng maqbul tuzilishini aniqlash;
- dars mazmunini optimallashtirish;
- o'quv va tarbiyaviy ishlarning darsdan tashqari shakllarining to'g'ri kombinatsiyasi;
- bolalarda o'rganish va mustaqil ravishda bilim olish qobiliyatini shakllantirish;
- bilim olish, ko'nikmalarni shakllantirishning turli bosqichlarida vizualizatsiya va so'zlardan oqilona foydalanish;
- maktab o'quvchilarining rivojlanishi, o'qitish darajasi va tarbiyasining ilmiy diagnostikasi;
- bilim va ko'nikmalarni tizimli nazorat qilish;
- turli yoshdagi bolalar uyushmalariga oqilona rahbarlik qilish;
- texnik o'quv vositalaridan foydalanish;
- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiyadan foydalanish.

Sinflarni komplektlashda nimalar inobatga olinadi:

- 1) sinflar;
- 2) ularning har biridagi o'quvchilar soni;
- 3) maktabdagi o'qituvchilar soni.

Agar maktabda bitta o'qituvchi bo'lsa, variantlar yo'q: u barcha sinflarni bitta to'plamga birlashtiradi.

Agar ikki yoki uchta o'qituvchi bo'lsa, unda ular quyidagi fikrlarni hisobga olgan holda to'plamlar yaratishlari mumkin:

- a) o'quvchilar sonining tengligi;
- b) shaxsiy moyilliklar;
- v) pedagogik maqsadga muvofiqlik.

Shuningdek, quyidagilar hisobga olinadi: har bir sinfda dasturning murakkabligi; o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi; o'qituvchining tajribasi va malakasi va boshqalar.

Har qanday sinf kombinatsiyalarining ijobiy va salbiy tomonlari bor. Masalan, agar 1 va 3-sinflar bitta to'plamga birlashtirilgan bo'lsa, unda yilning birinchi yarmida o'qituvchi 1-sinfga ko'proq e'tibor berishga majbur bo'ladi. Va faqat birinchi sinf o'quvchilari "o'qiganlarida", u 3-sinfga o'tadi. Bunday to'plam afzalroqdir: har bir darsda uchinchi sinf o'quvchilari vaqtning deyarli yarmida mustaqil ishlashlari mumkin — axir ular allaqachon umumiy ta'lim va maxsus ko'nikmalarni o'zlashtirgan bo'ladi.

O'quv mashg'ulotlari jadvalini tuzishda asosan ikkita yondashuv qo'llaniladi:

- birinchisi bitta fan bo'yicha darslarning kombinatsiyasidan iborat, ya'ni bitta fan darslari. Masalan, o'qituvchi 1 va 3-sinflarda birinchi matematika darsini, ikkinchi dars 1 va 3- sinflarda ona tili va adabiyotini rejalashtiradi;

Jadval shu tarzda tuzilsa, o'qituvchi uchun darsni rejalashtirish, o'quvchilarning e'tiborini bir darsdan boshqasiga o'tkazish osonroq bo'ladi. Ushbu holatda ba'zan bir xil mavzudagi darslarni, xususan, o'qish, jismoniy tarbiya, tabiatshunoslik, mehnat, musiqa darslarini o'tkazish mumkin. O'qish darslari ko'pincha til darslari bilan birlashtiriladi. Bir vaqtning o'zida ikkita sinfda matematika va til darslarini o'tkazish juda qiyin. Butun to'plam uchun jismoniy tarbiya, musiqa, mehnat, shuningdek ekskursiyalarni tashkil etish tavsiya etiladi.

Variantni tanlash o'qituvchining individual moyilligiga bog'liq.

Hali qat'iy o'rnatilgan fikrlash tizimiga ega bo'lmagan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darsda qanday o'quv fanlarining birlashtirilishi muhim emas. Kam komplektli maktabda darsning muvaffaqiyati o'qituvchining mahoratiga bog'liq. O'qituvchi o'quvchilarga yangi o'quv materiallarini tizimli tushunishi maqsadga muvofiqdir.

1-2 sinflar to'plamining afzalligi deyarli ikkala sinf o'quvchilari bir xil dasturni bir xil darajada o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, ta'limning uzluksizligi yaxshiroq amalga oshiriladi, taxminan bir xil yoshdagi o'quvchilarning muloqotga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi. Ammo kamchiliklar ham bor. Eng asosiylaridan biri bu 1-sinfda talablarni beixtiyor oshirib yuborish va ularni 2-sinfda kamaytirishdir.

Dars jadvali qaysi sinflar-to'plamlar tashkil etilganiga bog'liq. Avvalo, bolalarning yillik, haftalik va kunlik ishlash dinamikasi hisobga olinadi. Hafta va kun

davomida darslarning ketma-ketligi boshlang'ich maktab o'quvchilarining fiziologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Eng samarali kunlar seshanba va chorshanba, darslar ikkinchi va uchinchi soatlardir. Ushbu kunlar va soatlarda jadvaldagi murakkabroq darslar bo'lishi kerak.

O'quv jarayonini tashkil qilishda birinchi sinf o'quvchilari alohida e'tibor talab qilishini unutmaslik kerak. Quyidagi tartib tavsiya etiladi. 30 daqiqalik dastlabki ikkita dars birinchi sinf o'quvchilari uchun alohida o'tkaziladi. Keyingi 40 daqiqalik ikkita dars boshqa sinflar bilan birga. Yakuniy, agar kerak bo'lsa, 35 daqiqa davom etadi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab, birinchi sinf o'quvchilari mustaqil ravishda ishlay boshlaganlarida, ular bilan mashg'ulotlar vaqtini qisqartirish va boshqa sinfga ko'proq e'tibor qaratish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'z tarixining turli davrlarida pedagogika fani turli yoshdagi bolalardan iborat guruhlarda o'quv jarayonini tashkil etish g'oyasiga bir necha bor murojaat qilgan. Turli yoshdagi bolalar guruhlarining faoliyati yuqori natijalarga olib keladi, chunki u bolalarning maxsus muloqotiga asoslangan bo'ladi. Shuningdek, bunday sharoitda o'qituvchilarga individual yondoshish, ularning rivojlanish xususiyatlari, bilim va ko'nikmalar darajasini hisobga olish osonroq.

Boshqacha qilib aytganda, shu tarzda tashkil etilgan o'quv jarayoni turli yoshdagi bolalarning hamkorligini, tabiiy aloqasini kengaytirish, juftlikda va hatto guruhlarda ishlash, mavzuni turli darajalarda, aniq tafsilotlar bilan o'zlashtirish, o'quvchilarning e'tiborini bitta mavzu ichidagi o'xshash mavzularning mazmuniga qaratish, yosh sinfdoshlariga yordam berish jarayonida katta yoshdagi bolalar o'z bilimlarini amalda qo'llash, bilim va ko'nikmalar darajasini nazorat qilish va baholash imkonini beradi.

Agar pedagogika tarixiga nazar tashlasak, "kelajak maktablari" u yoki bu shaklda uzoq vaqtdan beri mavjud. Dalton-reja, Winnetka-reja, Montessori-pedagogika – bu tizimlarning barchasi turli yoshdagi ta'lim imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishga harakat qilmoqda. Uning elementlari nafaqat sinflar soni kamligi sababli, balki zamonaviy "klassik" maktablarni o'z amaliyotiga kiritmoqda. Turli yoshdagi guruh o'zini o'zi ta'minlaydigan murakkab ijodiy guruh sifatida belgilanadi, bu erda turli yoshdagi bolalar "hamma hamma bilan ishlaydi, hamma bir-biriga yordam beradi" tamoyili asosida o'qitiladi.

Sharoit tufayli kompelekt sinflari bilan ishlashga majbur bo'lgan ba'zi qishloq maktablari o'qituvchilari bunday o'rganish imkoniyatlarini mustaqil ravishda o'zlashtiradilar. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiylashuvi va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Umumta'lim muassasalarida sinflarni komplektlash hamda tarifikatsiya ro'yxatlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomi. – T.: O'zbekiston, 2020.
2. Ta'lim to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: O'zbekiston, 2020.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.:O'zbekiston, 2017.
4. Davletshin M.G. va boshqalar. «Yosh davrlar va pedagogik psixologiya». — T.: TDPU. 2009.
5. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojibayeva R.N. Mustaqil fikrlash. — T.: Sharq. 2000.